

УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ

Н. Михалюк, к.е.н., доцент,

Л. Балаш, к.е.н., доцент,

Г. Гринишин, к.е.н., доцент

Львівський національний аграрний університет

© Н. Михалюк, Л. Балаш, Г. Гринишин

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2018.01.027>

Михалюк Н., Балаш Л., Гринишин Г. Управління в системі економічного механізму

Розглянуто місце управління в системі економічного механізму як на практичному, так і теоретичному рівнях. Наведено загальну характеристику економічного механізму та класифікацію його підсистем; описано основні внутрішні й зовнішні чинники впливу на управління в підприємствах; описано класифікацію методів управління економічним механізмом підприємства; перелічено і дано характеристику основних чинників впливу на економічний механізм управління підприємством. На теоретичному рівні визначено місце управління в системі економічного механізму, чинники, які впливають на процес управління, описано класифікацію методів управління підприємством. Дано визначення сутності механізму управління та розроблено науково обґрунтовані підходи до управління у заданій системі. Розвинуто теоретичні і науково-методичні положення щодо оцінки стану управління в системі економічного механізму підприємства та розроблено відповідні науково-практичні рекомендації. Проте залишається недостатньо дослідженою низка теоретичних аспектів щодо формування й ефективного управління в системі економічного механізму. З огляду на це виникла необхідність розробки і теоретичного обґрунтування рекомендацій щодо реалізації управління в системі економічного механізму.

Ключові слова: економічний механізм, система управління, методи, підприємство, управління.

Myhalyuk N., Balash L., Grynishyn G. Management in the system of economic mechanism

The questions of the place of management in the system of the economic mechanism on the practical and theoretical levels are considered, since the development of the economy objectively complicates the understanding of the content of its management. This problem is of particular relevance in the current conditions of the Ukrainian economy. The urgency of this scientific study is that in this scientific paper we give a general description of the economic mechanism and the classification of its subsystems; describes the main internal and external factors of influence on management in enterprises; the classification of methods of management of the economic mechanism of the enterprise is described; listed and given a description of the main factors of influence on the economic mechanism of enterprise management. The theoretical level determines the place of management in the system of the economic mechanism, factors influencing the management process, describes the classification of enterprise management methods. The definition of the essence of the management mechanism is given and scientifically grounded approaches to management in the aforementioned system are developed. The purpose of the article was to study and develop theoretical and scientific and methodological provisions on the assessment of the state of management in the system of the economic mechanism of the enterprise and the development of relevant scientific and practical recommendations. However, in our opinion, a number of theoretical aspects regarding the formation and effective management of the economic mechanism system remain inadequately investigated. In connection with this, there was a need to develop and theoretical substantiation of recommendations for the implementation of management into the system of economic mechanism of enterprise management.

Key words: economic mechanism, management system, methods, enterprise, management.

Постановка проблеми. Ефективність діяльності будь-якого підприємства передусім залежить від вміння менеджерів ефективно управляти економічним механізмом. Серед науковців і практиків досі немає одностайності щодо визначення

поняття «управління в системі економічного механізму», оскільки з розвитком економіки об'єктивно ускладнюється розуміння його змісту. Чимало як теоретичних, так і практичних моментів залишаються дискусійними і набули особливої актуальності в кризових умовах.

За ринкової економіки для керівників визначальним є формування економічного механізму управління підприємством, який спроможний забезпечити конкурентоспроможність останнього, а для науковців – напрацювання теоретичного підґрунтя, яке б сприяло цьому. Адже навіть у понятійному апараті проблеми немає ясності. Зокрема, поняття «механізм управління» в наукових працях доволі часто ототожнюється зі схожими, але іншими за змістовим наповненням поняттями «модель», «алгоритм», «послідовність», «процедура».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в обґрунтування сутності і структури управління в системі економічного механізму зробили Ю. Путятін, О. Пушкар, О. Тридід, З. Арабянц, Л. Берг, В. Удодов, В. Пономаренко, Е. Ястремська, В. Луцковський та ін. «Поняття «управління в системі економічного механізму» в управлінні отримало широке розповсюдження і тому достатньо часто згадується в сучасних дослідженнях з управління у контексті його інструментального забезпечення» (Покропивний ред., 2000, с. 348). Теоретична і практична розробка питань, пов'язаних із визначенням сутності і змісту управління в системі економічного механізму, аналізом його формування і використання, застосуванням методів і засобів управління, відображена в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів: І. Бланка, В. Відяпіна, Ю. Воробйова, В. Гриньової, М. Дороніної, Дж. Кларка, В. Марченко та ін. Питання управління підприємствами досліджували В. Андрійчук, П. Березівський, М. Кісіль, П. Саблук та ін. Проте, незважаючи на часте згадування про такий інструмент, як механізм управління, у багатьох виданнях із менеджменту, він залишається найменш

вивченим елементом системи управління підприємством, адже його сутність, види, призначення розглядають нечасто. Окремі механізми управління (економічні, організаційні, державні) діяльністю сільськогосподарських підприємств досліджували у своїх працях Б. Данилів, Ф. Зінов'єв, І. Клімова. Однак більшість аспектів управління їхньою виробничо-господарською діяльністю залишаються дискусійними і вимагають проведення подальших досліджень. На сьогодні немає чіткості щодо підходів до напрямів підвищення ефективності організаційно-економічного механізму управління соціально-економічним розвитком та забезпечення економічної безпеки регіону.

Постановка завдання. Завданнями нашого дослідження було визначення місця управління в системі економічного механізму, чинників, які впливають на процес управління, опис класифікації методів управління підприємством, визначення сутності механізму управління та розробка науково обґрунтованих підходів до управління у згаданій системі.

Методика дослідження та матеріали. Основою нашого дослідження стали фундаментальні праці зарубіжних і вітчизняних учених і практиків з питань управління механізмами підприємства. Обґрунтованість результатів дослідження, висновків і рекомендацій доведено з використанням методів системного, організаційного та економічного аналізу. У процесі дослідження було задіяно такі методи: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення, критичний аналіз праць інших авторів, формування висновків); монографічний (вивчення позитивних і негативних сторін); графічний (наочне зображення схем взаємозв'язків); статистико-економічний (вивчення структурно-динамічних тенденцій розвитку управління в системі економічного механізму). Об'єктом дослідження були чинники впливу на управління у підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Управління в системі економічного механізму

виступає об'єктивною вимогою, а сучасні умови формують потребу в його здійсненні не тільки на емпіричному рівні, а й на науковому підґрунті. Для цього необхідною є розробка методології управління виробництвом, яка повинна ґрунтуватися на її якісно-кількісній визначеності та враховувати найважливіші чинники формування. Вона повинна бути придатною для використання різними за специфікою та рівнями ієрархії соціально-економічними системами, а також економічно доцільною й доступною у користуванні. Як зазначає Б. Данилів (2007, с. 53), процес ефективного управління є найважливішою стратегією будь-якого підприємства, оскільки це обґрунтована стратегія і тактика організацій. Більшість підприємств збанкрутувала чи отримує збитки, тому що рішення стосовно управління виробництвом є неефективними і не спрямовані на перспективний розвиток.

Науково обґрунтувати економічний механізм без визначення в ньому ролі управління і всієї системи менеджменту неможливо. Нормальне функціонування передбачає формування відповідної ієрархії взаємовідносин партнерів. Кожна система має свої джерела і важелі руху, росту й розвитку, які умовно можна назвати механізмами, тобто системою елементів, що призначена для перетворення руху одного чи декількох елементів на потрібний рух інших елементів.

Відсутність системи рівноправних взаємовідносин призводить до того, що підприємства, як і галузі, діють у різних системах. У кожного з них свої економічні інтереси, плани, нормативи, джерела фінансування, умови відтворювального процесу. Відомчо-галузевий інтерес, отже, набуває переваги, а реальна господарсько-правова самостійність залишається поза увагою. І як результат, будь-які спроби поглиблення процесу інтеграції не забезпечують спільного ефекту. Щоб цьому запобігти і створити нормальні умови для виробничо-фінансової діяльності для всіх партнерів, сформовано відповідний економічний механізм. Його підсистемами є: організаційно-технічна, фінансово-економічна, виробничо-технологічна, управління підприємством.

Економічний механізм не існує як замкнена система, а лише як динамічна і відкрита, що враховує сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, тому що і підприємство, і його діяльність можуть гальмуватися чи обмежуватися різними впливами і чинниками. Він має охоплювати всю гаму міжгалузевих відносин, їхні специфічні прояви у взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин. Тобто сукупність економічних засобів управління можна представити у вигляді елементів економічного механізму, що у сумі визначають фінансовий стан суб'єктів господарювання: ціни і тарифи, кредити, податки, дотації, асигнування з бюджету, страхування, стимулювання праці.

«Економічний механізм трактують як систему формування цілей і стимулів, які дозволяють перетворити у процесі трудової діяльності рух (динаміку) матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів» (Саблук, 2007, с. 7). Слід зазначити, що економічний механізм управління діяльністю підприємства – це сукупність економічних важелів, кожному з яких притаманні власні форми управлінського впливу, які впливають на економічні та організаційні параметри системи управління підприємством, що сприяє формуванню та посиленню економічного потенціалу, отриманню конкурентних переваг та ефективності діяльності підприємства загалом.

На думку багатьох дослідників, економічний механізм є сукупністю елементів впливу на матеріальні інтереси господарюючих суб'єктів, основними з яких є: ціноутворення, планування, система оплати праці, фінансово-кредитний механізм, податкові платежі, економічне стимулювання та економічні санкції, комерційний розрахунок і система економічних нормативів, методи і форми управління виробництвом на основі використання економічних законів і категорій. Управління в системі економічного механізму охоплює такі компоненти: принципи і задачі управління, методи, форми

та інструменти управління, організаційну структуру управління підприємством та його персонал, інформацію та засоби її опрацювання.

Забезпечення стабільної роботи підприємств є завданням першочергової важливості для керуючих усіх рівнів. Під механізмом управління розуміють використання певних елементів системи управління для зміни і підсилення руху інших елементів цієї системи (рис. 1). «Ефективність управління підприємства – найважливіша якісна характеристика господарювання на всіх рівнях» (Клімова, 2007, с. 130). Під управлінням підприємством розуміють ступінь використання виробничого потенціалу, що вияв-

ляється співвідношенням результатів і витрат суспільного виробництва. Суть проблеми підвищення ефективності управління підприємством полягає в тому, щоб на кожну одиницю трудових, матеріальних і фінансових ресурсів домагатися істотного збільшення обсягу виробництва продукції. Це у кінцевому підсумку означає зростання продуктивності суспільної праці, що і є критерієм підвищення ефективності виробництва. Необхідність і можливість зростання ефективності управління підприємством зумовлюється як сукупністю постійно діючих чинників, так і кількістю особливостей сучасного етапу економічного розвитку.

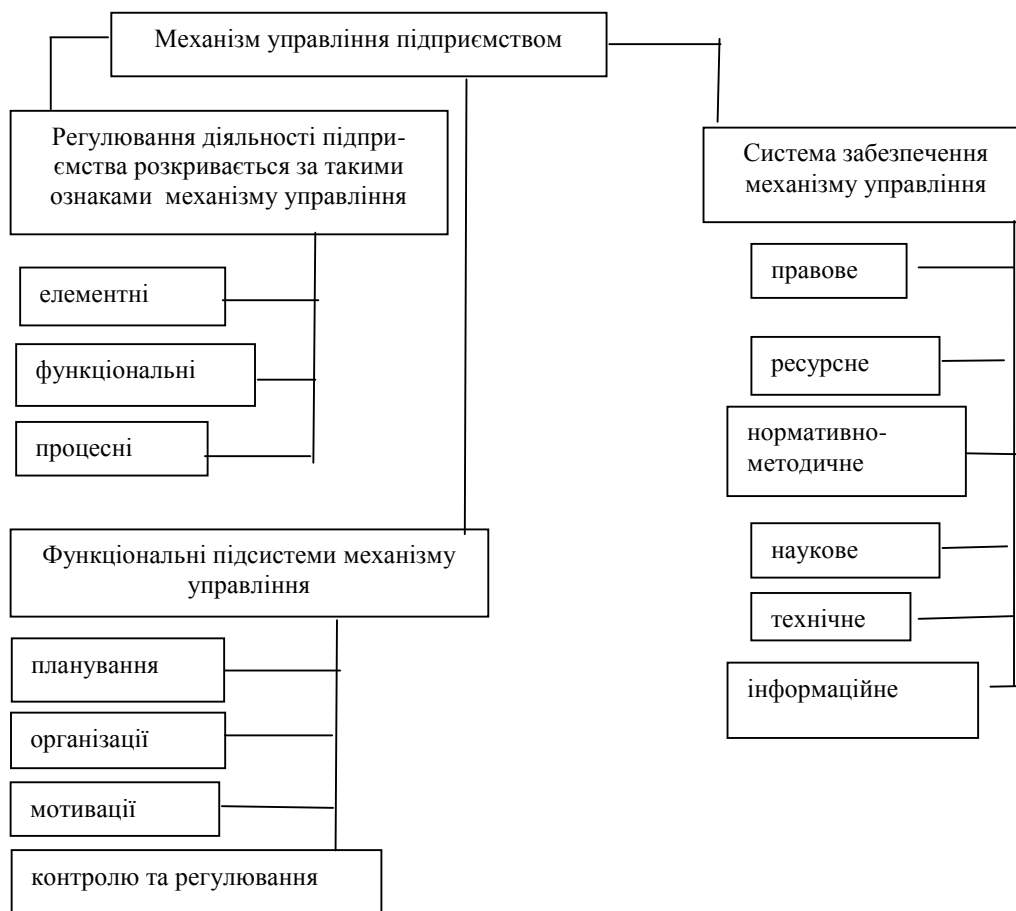

Рис. 1. Складові механізму управління в системі економічного механізму.*

*Власні узагальнення авторів.

Наукова організація праці в усіх підрозділах підприємства мусить зробити ручну працю продуктивнішою за рахунок удоско-

налення способів виконання трудових операцій, застосовуваних механізмів управління та інструментів, організації робочих місць.

Значний (за деякими оцінками – переважаючий) внесок у зростання ефективності (продуктивності) виробництва може забезпечувати сучасна добре організована система управління, під контролем якої перебувають ресурси і результати діяльності підприємства. Складовою такої системи є стиль управління – чинник підвищення ефективності діяльності підприємства. Кожен керівник, підприємець чи менеджер підприємства мусить знати, що абсолютно досконалого стилю управління (управління в системі економічного механізму) для усіх випадків не існує.

Рівень економічної і соціальної ефективності важелів управління підприємства залежить від численних чинників, що її визначають. З огляду на це для практичного виконання завдань важливого значення набуває класифікація чинників її зростання. Усі чинники доцільно класифікувати за обмеженою кількістю групувальних ознак, що сприяє визначенню основних напрямів і шляхів росту ефективності управління підприємством (рис. 2).

Загальна ефективність діяльності підприємства залежить від того, коли, де, як і відносно кого застосовують відповідний стиль управління. Відомо, що механізм управління, в якому поєднані професійна компетентність, діловитість і висока етика взаємовідносин між людьми, впливає практично на всі види й напрями діяльності підприємства. Від нього залежить, наскільки враховані зовнішні та внутрішні чинники зростання ефективності виробництва на тому чи іншому підприємстві.

Основними напрямами росту ефективності управління сільськогосподарським підприємством є: комплексна механізація і автоматизація виробництва; розведення і впровадження у виробництво високопродуктивних сортів і порід; удосконалення технології; підвищення рівня спеціалізації та інтенсифікації виробництва; впровадження комплексу організаційно-економічних та інших заходів.

Суть економічних методів управління в системі економічного механізму підприємства полягає у здійсненні непрямого впливу на виконавців і створенні таких економічних передумов, за яких вибір напрямку своєї діяльності здійснюють саме підприємство, його господарські підрозділи і окремі виконавці під впливом економічних стимулів, що діють як перспективи матеріальної вигоди або втрати. Поряд з економічними важлива роль належить методам організаційно-розпорядчого впливу, які забезпечують чіткий розподіл обов'язків у управлінні, дотримання правових норм і повноважень у вирішенні питань господарської діяльності, а також застосування заходів примусу та дисциплінарної відповідальності (рис. 3). Так, організаційно-розпорядчі методи забезпечують підтримку організованості роботи та високої дисципліни праці, координацію трудових зусиль працівників через пряме (адміністративне) спонукання їх до дій, а також контроль за роботою підприємств, організацій та окремих працівників.

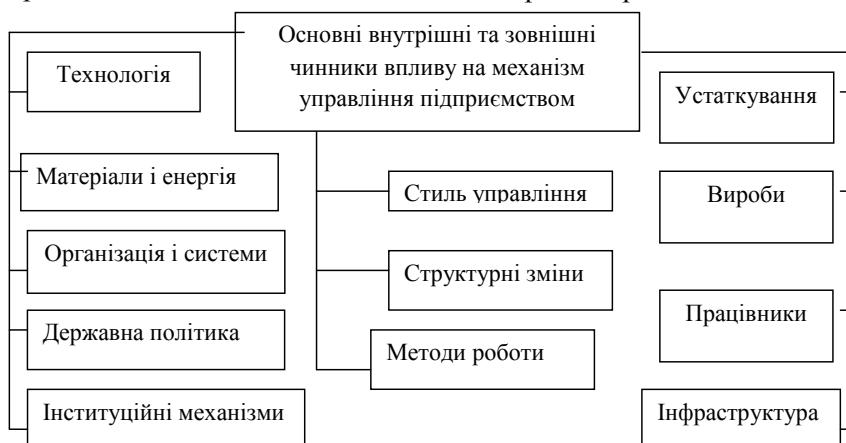

Рис. 2. Класифікація внутрішніх та зовнішніх чинників впливу на управління в системі економічного механізму*.

*Власні узагальнення авторів.

Рис. 3. Класифікація методів управління в системі економічного механізму підприємства *

* *Власні узагальнення авторів.*

«Соціальні методи управління за змістом і цільовою спрямованістю є відображенням об'єктивних соціальних зв'язків та стосунків усередині трудових колективів і між ними» (Данилів, 2007, с. 54). Вони забезпечують їхнє формування і розвиток через управління свідомістю й поведінкою людей. Залежно від цього соціальні методи управління поділяють на дві групи: методи управління окремими груповими явищами і процесами; методи управління індивідуально-особистісною поведінкою.

До методів управління окремими груповими явищами і процесами належать: підвищення соціальної активності; соціальне регулювання; управління нормативною поведінкою. Методи соціальної профілак-

тики в системі економічного механізму охоплюють різні форми попередження: перенесення інтересів у сферу загальнокорисної діяльності, дисциплінарної допомоги; захист соціальних інтересів колективу; організація конфліктних комісій.

Суб'єктом психологічних методів управління в системі економічного механізму є керівник підприємства, який у своїй діяльності спирається на думку членів трудового колективу. За допомогою психологічних методів управління регулюють міжособистісні стосунки як із працівниками і керівниками, так і між членами трудового колективу підприємства.

Психологічні методи управління в системі економічного механізму поділяють на такі

основні групи: методи формування і розвитку трудового колективу; методи гуманізації стосунків у трудовому колективі; методи психологічного спонукання (мотивації); методи професійного відбору і навчання.

На показники ефективності в системі економічного механізму на різних рівнях діяльності підприємства впливають структурні зміни у суспільстві незалежно від якості управління діяльністю окремих підприємств. Обов'язковість у використанні зовнішніх чинників не є такою жорсткою, як внутрішніх чинників ефективності виробництва.

«Визначення ефективності виробництва полягає в оцінці його результатів, прибутку» (Хміль, 2003, с. 410). Управління виробництвом у системі економічного механізму здійснюється через поєднання чинників, що його визначають: засобів праці (основні фонди), предметів праці (оборотні фонди), робочої сили (трудова ресурси), а також впливу фінансового стану підприємства, певні організаційні, управлінські, технологічні та інші переваги, що відображаються як нематеріальні ресурси.

«Значний вплив на управління підприємством в системі економічного механізму здійснюють такі чинники, як участь в управлінській діяльності колективу, покращання якісного складу працівників управління, наукова організація праці та ін.» (Живко, 2007, с. 320). На управління підприємством впливає (і у багатьох випадках викликає труднощі) ієрархічність. Вона інколи призводить до того, що чинники, які істотно впливають на результати виробничо-господарської діяльності, залишаються за межами компетенції органу, який безпосередньо управляє об'єктом.

Ефективність управління в системі економічного механізму враховує властивість мультиплікативності, яка збільшує або зменшує управлінський вплив на об'єкт. «Управлінські рішення і документи, переміщуючись з одного рівня на інший, конкретизуються і змінюються до того моменту, коли вони доходять до безпосередніх

виконавців» (Шульженко, 2014, с. 218). На практиці результат порівняно з передбачуваним може бути значно кращим або гіршим залежно від того, наскільки він зрозумілий виконавцям, наскільки творчо та енергійно останні діють.

Існують чинники, які безпосередньо не залежать від діяльності органів господарського управління різного рівня, але здійснюють суттєвий вплив на кінцеві результати виробництва. До них належать ґрунтово-кліматичні умови, співвідношення цін на ринку, механізм оподаткування, мотивація праці, а також чинна система управління економікою країни та ін. Найкращих результатів досягають ті формування, апарат управління яких вправно пристосовується до нових умов, якнайповніше використовуючи їх.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Практика управління виробничо-господарською діяльністю підприємства в системі економічного механізму на сьогодні має безсистемний характер, що зумовлено неефективністю діяльності урядових та неурядових організацій, фрагментарністю їхніх дій, декларативністю розроблених нормативно-правових актів та інших документів, а також низьким рівнем освіченості власників підприємств, недостатнім розвитком їхньої підприємницької культури. Отже, всі перелічені моменти спричиняють недостатній рівень використання наявного ресурсного потенціалу, неможливість його поступового відновлення та розвитку. Відповідно основною передумовою підвищення ефективності процесу управління в підприємстві є задіяння внутрішніх та зовнішніх механізмів управління, орієнтованих на максимальне використання сукупного потенціалу, що є багаторівневою системою ресурсного, виробничого та економічного потенціалів, кожний з яких реалізується на певному рівні діяльності підприємства, забезпечуючи досягнення синергетичного ефекту.

У сучасних умовах посилення конкуренції запорукою успішності може бути лише

безперервне зростання ефективної діяльності підприємства, що у свою чергу вимагає безперервного вдосконалення управління ним. Методичний підхід до вдосконалення управління в системі економічного механізму підприємства передбачає послідовність таких дій: моніторинг соціально-економічного розвитку підприємства; діагностика функціонування економічного механізму

управління підприємства; оцінювання можливостей удосконалення економічного механізму управління; розробка програми вдосконалення економічного механізму управління підприємством; оцінювання запропонованих змін економічного механізму управління підприємством; упровадження програми вдосконалення економічного механізму управління підприємством.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Данилів, Б. В., 2007. Економічний механізм і міжгалузеві економічні відносини в агроформуваннях. *Економіка АПК*, 2, с. 49–56.

Живко, З. Б. 2007. *Методологія управління економічною безпекою підприємства*. Львів: Ліга-Прес.

Клімова, І. М., 2007. Економічний механізм регулювання експорту сільськогосподарської продукції. *Економіка АПК*, 12, с. 127–132.

Покропивний, С.Ф. ред., 2000. *Економіка підприємства*. Київ: КНЕУ.

Саблук, П. Т., 2007. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання. *Економіка АПК*, 2, с. 3–10.

Хміль, Ф. І. 2003. *Основи менеджменту*. Київ: Академвидав.

Шульженко, Л. Є. 2014. *Економічна безпека стратегічного альянсу: системний підхід*. Луганськ: ТОВ «Промдрук».

Стаття надійшла 27.04.2018.

